
El llegat de Pau Gil: de l'Hospital de Sant Pau a l'Hospital de la Santa Creu i Sant Pau (1892-1913)

Pilar Salmerón*

En traspasar la porta de l'Hospital de la Santa Creu i Sant Pau ens trobem amb un gran frontispici custodiat per l'escultura de Pau Gil i Serra, benefactor d'aquest Hospital. Sens dubte, sense el seu llegat no hagués estat possible part de la seva construcció. Tot el que es parla o s'escriu sobre aquest tema sempre ha estat envoltat d'una idea romàntica: una institució singular com Santa Creu que veia com el vell Hospital necessitava una ràpida solució a la seva precarietat, augmentada per l'afectació de la reforma de la ciutat i amb la impossibilitat de poder construir per manca de recursos en els terrenys que ja tenia comprats, veu una sortida molt favorable en l'acceptació de la proposta feta per la marmessoria del banquer Pau Gil.

Però, al voltant de la seva gestió, hi van haver dues parts ben diferenciades: d'una banda, els marmessors, disposats a complir al peu de la lletra les instruccions deixades pel testador, i de l'altra, els Administradors de Santa Creu, que en un primer moment van acceptar l'oferiment, però que, a mesura que veien com el projecte agafava forma, van voler canviar els acords presos en bé dels pobres malalts, posant la marmessoria en un gran dilema.

Aquesta comunicació tracta sobre les gestions que van emprendre els legataris per dur a terme les condicions del testament i les dificultats sorgides entre ambdues institucions al llarg de gairebé 13 anys, i que en diferents ocasions, com es veurà, van ser resoltes gràcies a un mediador.

La documentació que s'ha estudiat està compresa dins de la sèrie documental sobre la construcció de l'Hospital de la Santa Creu i Sant Pau, custodiada a l'Arxiu Històric del mateix Hospital, anomenada "Marmessoria de D. Pau Gil", i que comprèn el període de 1892 fins 1913, data de la cessió de l'Hospital de Sant Pau a l'Hospital de la Santa Creu.

Pau Gil i Serra. Testament i instruccions

Pau Gil va néixer a Barcelona el 30 de desembre de 1816. A l'edat de 17 anys es va traslladar a París, on va fixar la seva residència. A la mort del seu germà gran, Pere, es fa càrrec de la banca que porta el nom familiar. Gran home de negocis, es desen-

* Arxivera, *AHSCP* (Arxiu Històric de l'Hospital de la Santa Creu i Sant Pau).

volupava tant en el comerç en general com en la mineria i els ferrocarrils, col·laborant en la construcció del primer tren miner d'Astúries o en la creació de la Companyia de Gas de Còrdova i la de Barcelona; a més, administrava una vintena de vaixells que havia heretat del seu pare. Freqüentava l'alta burgesia parisenca i tenia, entre el seu cercle d'amics, a Eugènia de Montijo i Isabel II. Va ser nomenat Cavaller de la Legió d'Honor Francesa.

El 17 de setembre de 1892, fa testament hològraf. Després de les instruccions pel seu enterrament, llega la suma de 500 francs als pobres de la seva parròquia; 100.000 a cadascun dels seus nebots, els quatre fills del seu germà Leopold, en total 400.000 francs; i 25.000 a la Congregació de la Missió dels Frares de Sant Llätzer, amb seu a París. A continuació ordena la liquidació de la seva banca, retornant els dipòsits rebuts, tant en títols com en efectiu, i nomena com a executor d'aquesta disposició a Lucio Suttor, empleat d'aquesta, el qual haurà de rebre, a part del seu sou, 20.000 francs una vegada acabada la feina.

Estipula que es divideixi el resultat de la liquidació en dues parts: una destinada a un hospital civil, que, amb el nom de Sant Pau, havia de ser construït a la seva ciutat natal, Barcelona, segons les instruccions que deixa escrites per separat; i l'altra, que s'ha de distribuir en parts iguals entre els seus quatre nebots. Nomena marmessors als seus amics i homes de confiança: Josep Ferrer i Vidal i Edmond Sivatte i, en el seu defecte i per ordre d'edat, als fills d'aquests.¹

Les instruccions per a la construcció civil de l'Hospital de Sant Pau són concises i explícites: Pau Gil estableix la creació d'una comissió nomenada pels seus marmessors per a que s'encarregui de la direcció del treball. Ha d'estar formada per un arquitecte, un metge i una altra persona competent en el tema. El projecte ha de sortir a concurs, amb un premi de dues mil cinc-cents pessetes per al guanyador. El lloc escollit ha de reunir les millors condicions de salubritat, tant a dins com a fora de la ciutat, i les instal·lacions han de seguir totes les millores dels hospitals de París.

La importància i capacitat de l'edifici havia de ser només en relació a la suma del resultat de la liquidació de la banca. En l'hospital també hi podrien ser admeses dones, i si aquest fos el cas, l'edifici hauria de tenir dos cossos amb entrades separades, i els malalts ser atesos, preferentment, per les Germanetes dels pobres. Una vegada acabat i fetes totes les instal·lacions, la marmessoria procediria, en nom del testador, a la donació de l'edifici al Municipi de Barcelona, o a qualsevol altra corporació que estimés i que oferís la seguretat del compliment de les instruccions, a la fi de fer-lo un lloc on el desgraciat pugui, en tot moment, ser acollit. Es donava per entès que la donació seria únicament de l'edifici i terreny, i que els arbitris per fer front a les despeses de l'hospital havien d'anar a càrrec de qui s'encarregués de la seva direcció.²

El testament i les instruccions van ser dipositats al Consolat d'Espanya a París, en una carpeta signada i tancada, que únicament va ser oberta pel cònsol després de la mort del banquer, que va tenir lloc el 30 d'abril de 1896, a l'edat de setantannou anys.

1. *AHSCP*, Marmessoria de D. Pau Gil, Còpia del testament, 1892, doc. 1.

2. *AHSCP*, Marmessoria de D. Pau Gil, Còpia de les instruccions per la construcció de l'Hospital de Sant Pau, 1892, doc. 1.1.

Els marmessors. Primeres gestions

Encara que Pau Gil nomenà Edmond Sivatte i Josep Ferrer-Vidal com a marmessors, no van ser aquests els que durien a terme les seves instruccions. Josep Ferrer va morir abans que el testador, i Edmond Sivatte, degut a la seva avançada edat i estat de salut, va renunciar al seu càrrec el 2 de maig de 1896, essent substituït pel seu fill, Manuel M. Sivatte i Llopart.

Una mica més complicat va ser el cas de Ferrer: la primogènita era la seva filla Josepa Concepció, monja del Monestir de Pedralbes, que va morir el gener de 1900; la seguia el seu germà Josep, que el 4 de maig de 1896 també va renunciar, al·legant els molts càrrecs i ocupacions que tenia. Finalment, un tercer fill, Joan Ferrer-Vidal i Soler, va ser qui va acceptar fer-se càrrec de la marmessoria de Pau Gil en substitució del seu pare.

Una de les primeres gestions dels marmessors va ser intervenir en la impugnació de nul·litat del testament per part del nebot del testador, Pere Gil, fill del germà gran de Pau Gil, que no havia estat esmentat en el document. Aquest fet originà un llarg litigi en el que van intervenir els lletrats Manuel Duran i Bas, Manuel Planas i Casals, Joaquim Almeda i Xavier Tort i Martorell. Gràcies a l'actuació dels marmessors, es va poder arribar a un conveni, salvant, en un primer moment, la gestió del nou hospital. Més tard, a París, Pere Gil va continuar la seva acció davant dels tribunals francesos, i novament es va arribar a un acord entre els legataris i els presumptes hereus "ab intestato", sense perjudici pels interessos de la fundació. Aquests litigis van obligar Manuel M. Sivatte a romandre un any i mig a París, i a Joan Ferrer-Vidal uns set mesos. El retard en la realització del projecte va comportar un augment en el capital de quasi nou-centes mil pessetes, al no procedir els marmessors a efectuar el canvi de moneda.³

Una vegada solucionat el problema, la marmessoria va començar a complir les instruccions de Pau Gil.

En primer lloc, i seguint les disposicions testamentàries, va procedir a la creació d'una comissió assessora per a l'adquisició dels terrenys. El 26 d'agost de 1898, van sol·licitar a la Reial Acadèmia de Medicina i Cirurgia, a l'Ajuntament de Barcelona i a la Junta Administrativa de l'Hospital de la Santa Creu que cadascú nomenés una persona idònia per a decidir sobre les condicions higièniques i sanitàries que havien de reunir els terrenys. Van ser escollits els senyors Manuel Salinas, metge; Josep Domènech i Estapà, arquitecte i catedràtic de la Facultat de Ciències de Barcelona; i el canonge Valentí Basart, Administrador de l'Hospital de la Santa Creu de Barcelona.

El divendres 30 de setembre, es va publicar als diaris de Barcelona l'anunci de concurs públic per a l'adquisició dels terrenys. Aquests havien d'estar situats a l'interior de la ciutat o fora d'ella, en les seves rodalies; havien de tenir una extensió al menys de 500.000 pams² edificables, formant un únic solar, sense carrers que el travessessin, ni solució de continuïtat. Les proposicions signades pels propietaris dels terrenys, o pels seus legítims apoderats, acompanyades d'un plànol i dels títols de propietat, serien admeses fins el 8 d'octubre al despatx del senyor Joan Ferrer-

3. *AHSCP*, Marmessoria de D. Pau Gil, Memòria marmessoria, 1903, doc. 23.

Vidal, al carrer de Fontanella, número 46.⁴ En total es van presentar 48 proposicions, que van ser sotmeses a la comissió.

Per donar més autoritat a l'adquisició dels terrenys, van consultar l'arquitecte de la Real Acadèmia de San Fernando, Sr. Blanco. I amb el seu dictamen i amb els que van emetre els arquitectes Domènech i Estapà, Mariné i Gili, Moncunill, i el metge Manuel Salinas, la marmessoria va signar, el 31 d'octubre, davant del notari Manuel Borrás i de Palau, la compra de dos terrenys situats a Sarrià, propietat de les germanes Josepa i Joana Marqués i Julià.

L'any 1892, els pobles situats al Pla de Barcelona encara no havien estat agregats a la ciutat, i el recinte que ocupava aquesta era molt reduït per poder trobar un solar en condicions; recordem, però, que Pau Gil, en les seves últimes voluntats, donava facultat per poder construir l'hospital dins o fora de la ciutat.

La primera finca propietat de Josepa Marqués tenia una superfície de 19.212,50 m², en la que hi havia una casa amb pou anomenada Casa Barral i més antigament Casa de Cors. La venda comprenia 10 plomes d'aigua i un dret de fadiga d'altres 4 plomes procedents de la mina propietat dels successors del Baró de Vallroja. Estava gravada per una hipoteca de 40.000 pessetes a favor de la germana de la venedora, Joana Marqués, que es va cancel·lar en el mateix acte. El preu a pagar va ser de 413.216,35 pessetes. La segona finca, de superfície 9.444,65 m², limitava al nord amb l'anterior i el seu preu de venda va ser de 112.500 pessetes.

Ambdues finques procedien de la partició d'una altra, composta de cinc diferents designes, que va quedar dividida en dos trossos degut a la construcció de la carretera que anava de Barcelona al poble de Sant Vicenç de Sarrià.⁵

Una vegada adquirits els terrenys, i seguint les disposicions testamentàries de Pau Gil, el 14 de desembre d'aquell mateix any es va publicar al *Diario de Barcelona* el concurs obert de projectes per a la construcció de l'Hospital de Sant Pau.

En un plec de condicions curiós, s'especificava, entre d'altres coses, que la construcció havia de ser en els terrenys de Sarrià, i que el cos o cossos de l'edifici havien d'estar en harmonia amb els principis que la ciència mèdica proclamés, agafant com a tipus els millors hospitals de París, Berlin, i altres ciutats; amb una capacitat suficient per a 200 malalts comuns i 100 de malalties infeccioses o incurables, i amb els dos sexes separats convenientment. Havia de comptar amb tot tipus de serveis generals, inclosos els religiosos, i els dispensaris de les visites de malalts havien de construir-se lluny de les habitacions destinades al personal. L'estil de l'arquitectura es deixava a lliure elecció, igual que els materials de construcció.

El termini de presentació dels projectes era de tres mesos a partir de la publicació de l'anunci, i havia d'incloure els plànols, la memòria descriptiva, els càlculs, l'estat de cubicació i un pressupost general que no havia de superar els dos milions de pessetes. Aleshores, els marmessors del testament de Pau Gil adjudicarien el premi de 2.500 pessetes al projecte que reunís millors condicions, amb el benentès que amb aquesta quantitat s'adquiriria el projecte escollit sense l'obligació d'encarregar la direcció a l'autor, reservant-se la marmessoria el dret d'introduir les modificacions que es creguessin oportunes.⁶

4. *Diario de Barcelona*, 273 (30-IX-1898), pàg. 1057; *La Vanguardia Española*, 5.537 (30-IX-1898), pàg. 3.

5. *AHPB* (Arxiu Històric de Protocols de Barcelona), Manuel Borrás, any 1898, 4, protocols 751 i 752.

6. *Diario de Barcelona*, 548 (14-XII-1898), pàg. 13588.

Una vegada finalitzat el termini de lliurament, els tres projectes que es van presentar es van sotmetre a la deliberació del tribunal format pels arquitectes Emili Sala, Pere Falqués i Josep Amargós, que l'abril de 1900 van emetre un informe a favor del projecte anomenat «Salud», obra de Josep Domènech i Estapà, lliurant-lo a la marmessoria el 22 de maig. Igual que havien fet en l'adquisició dels terrenys, els marmessors no van trobar suficient el dictamen dels arquitectes i van sol·licitar a les mateixes entitats abans esmentades que cadascuna nomenés un metge per redactar un informe sobre les condicions higièniques de l'hospital projectat. La Reial Acadèmia de Medicina nomenà a Emerència Roig i Bonfill, l'Ajuntament a Bartomeu Robert i l'Hospital de la Santa Creu a Joaquim Duran, els quals, el 16 de desembre de 1900, van emetre un dictamen molt raonat, totalment oposat al dels arquitectes.

Davant d'aquesta situació, la marmessoria, preocupada per si havia de lliurar o no el premi al guanyador, es va veure amb la necessitat de consultar amb els advocats Manuel Duran i Bas, Manuel Planas i Casals i Joaquim Almeda, els quals, el 12 d'abril de 1901, van dictaminar el pagament del premi a Domènech i Estapà, que el va rebre el 20 de maig.

Vet aquí, doncs, que la marmessoria es trobava amb un gran dilema: l'informe dels doctors Robert, Roig i Duran, autoritats en la matèria, que no eren entusiastes del terreny adquirit i menys encara dels plànols presentats, en pugna amb els arquitectes; i a més, d'altra banda, l'opinió pública i l'actitud hostil de la Junta Provincial de Beneficència, que va donar peu a diferents Reials Ordres, contradictòries entre si, fent perdre als gestors del testament un temps preciós entre respostes i gestions a Madrid, en defensa dels seus drets. En vista de tot això, es va resoldre tornar a reunir la Junta Assessora per traçar definitivament una línia a seguir. En sessió de 8 de maig de 1901, es van nomenar dos nous membres: Leopold Gil, nebot del testador, per defunció del canonge Valentí Basart, i l'arquitecte Enric Sagnier, per renúncia de Lluís Domènech i Estapà.

Després de diferents reunions celebrades per la marmessoria, aquesta va participar el seu desig de no procedir a cap despesa sense assegurar abans la finalització de l'obra, per bé que la idea va ser rebutjada per temor a ser acusats de negligents. En virtut de les circumstàncies, que aleshores semblaven insuperables, es va acordar, per a la bona marxa de l'assumpte, reemprendre-ho tot de nou, restant d'acord en el futur amb l'entitat o corporació que hauria de gestionar l'hospital.

En una de les seves clàusules testamentàries, Pau Gil deia:

Quan estigui completament enllestit l'Hospital i feta la instal·lació necessària, es procedirà llavors pels marmessors al seu lliurament i donació, en representació meua, a la municipalitat de Barcelona, o d'altre corporació que estimin ompli amb més seguretat l'objecte que em proposo, el qual és que pugui en tot moment, el desgraciat, ser acollit a l'asil que li sigui destinat. Es pot entendre que la donació serà únicament feta de l'edifici i els terrenys sense més, ja que els arbitris per fer front a les atencions de l'Hospital, els deurà procurar la Municipalitat o d'altre corporació que s'encarregui de la seva direcció.⁷

7. *AHSCP*, Marmessoria de D. Pau Gil, Còpia...

Seguint els termes citats, primer es van iniciar gestions amb l'Ajuntament de Barcelona, i resultant negatives, amb la Junta Administrativa de l'Hospital de la Santa Creu.

Aquestes van propiciar, entre d'altres, la sessió celebrada per la Junta el 15 de maig de 1901 en la que Leopold Gil va proposar complir amb exacta fidelitat la voluntat del testador i, en primer lloc, dirigir un ofici a l'Excel·lentíssim Senyor Alcalde de Barcelona, preguntant si l'Ajuntament es podria encarregar, quan arribi el dia, del manteniment de l'Hospital de Sant Pau, i, en atenció a que oficiosament ja es coneixia la seva negativa, en segon lloc, continuar amb certa activitat les gestions amb el vell Hospital de Santa Creu.

Seguint aquest acord, dos dies després, el 17 de maig, la marmessoria es dirigeix a l'Ajuntament, pregant-li manifesti si, una vegada construït l'edifici, estava disposat a encarregar-se del seu manteniment i sufragar totes les despeses, de conformitat amb tot el que havia ordenat el seu fundador. La resposta va arribar el 7 de juliol: l'Ajuntament feia constar el seu reconeixement per l'ofertament i, pel que feia a fer-se càrrec del manteniment, prendria una resolució quan arribés el cas concretament establert en la clàusula testamentària.

La Junta no esperava aquesta resposta, que la col·locava davant la impossibilitat de dur a terme d'una forma satisfactòria la voluntat del testador. Des de bon principi, la marmessoria sentia la preocupació de buscar l'entitat que havia d'encarregar-se del manteniment de l'hospital, arribar a un acord amb ella sobre el seu emplaçament, les condicions d'higiene, la capacitat, forma i distribució, facilitat d'accés, etc. En una paraula, totes les circumstàncies preliminars i dificultats a prevenir i que es podien resoldre. Era tan necessari el mutu acord establert de prèvia acceptació de l'hospital per part de l'entitat que ho convingués, que sense ell es podien malmetre els fins del testador.

Essent molt poques les corporacions de Barcelona que podien fer front a les abundants despeses que suposava el manteniment d'un Hospital de la importància de Sant Pau, no es pot entendre com una exageració el voler assegurar-se la futura conservació de l'obra abans de començar els treballs; molt al contrari, la prudència aconsellava procedir amb molt de tacte, sense obrar amb lleugeresa, aconseguint un acord previ amb alguna d'aquestes entitats que donés la seguretat que, un cop enllestit l'edifici, no s'esdevingués la possibilitat que ningú volgués fer-se'n càrrec.

La Junta comprenia els motius pels quals l'Ajuntament ajornava una resposta definitiva i la dificultat que un assumpte d'aquest tipus podria representar a l'erari municipal pel considerable gravamen que suposaria aquest important servei, però tampoc podia incórrer en la responsabilitat d'utilitzar els milions que li pertanyien en la construcció d'un edifici, sense tenir l'absoluta seguretat que aquest no seria un equipament més, sinó aquell hospital on els malalts serien degudament acollits i curats, tal com era la voluntat del testador.

Per totes aquestes raons, la Junta es va considerar deslligada de tota obligació amb l'Ajuntament, i va donar per retirada l'oferta del 17 de maig, a menys que el consistori mantingués el compromís, durant tot el present any de 1901 i fins quan estigués acabat l'Hospital de Sant Pau, d'encarregar-se del seu manteniment i a sufragar totes les seves despeses, i en cas que fos així, es pregava a l'alcalde que

nomenés una comissió que, conjuntament, amb la marmessoria, s'ocupés que fos aviat un fet la fundació de Pau Gil i Serra.⁸

Després d'aquesta reflexió, i amb la necessitat de dur a terme l'empresa, el 21 de juny, Manuel M. Sivatte es va dirigir per escrit als Administradors de Santa Creu exposant-los que la marmessoria, seguint les seves atribucions i a l'objecte de obtenir, en benefici dels pobres, el major partit possible del llegat, havia concebut el projecte de lliurar l'hospital a l'Administració de l'Hospital de Santa Creu, per estimar que aquesta era l'entitat més indicada per assolir els fins que es proposaven. A tal efecte, havien adquirit un terreny a Sarrià per aixecar-hi l'edifici, sense perjudici d'edificar-lo en un altre lloc que aquella administració designés, ja que s'entenia que, si aquesta corporació havia de fer-se càrrec de l'hospital, era just que es poguessin atendre els seus desitjos i conveniències sobre el lloc on havia d'estar situat. El Sr. Sivatte va demanar, en nom de la marmessoria, que, previ estudi, l'Administració de Santa Creu manifestés si acceptava l'oferiment.⁹

Sense fer-se esperar, el mateix 21 de juny, va arribar la resposta de Santa Creu comunicant la decisió presa en Junta de 19 d'abril d'acceptar l'oferta, amb el compromís del manteniment de l'hospital un cop edificat, sempre que la construcció es duqués a terme en els terminis disposats pel testador i s'aixequés en els terrenys contigus als que l'hospital tenia a la ciutat, a la barriada de Sant Martí de Provençals, en el paratge anomenat de la Travessera.¹⁰

La gestació de l'Hospital de la Santa Creu i Sant Pau

Encara que el compromís entre ambdues institucions es va signar l'any 1901, l'administració de Santa Creu ja festejava amb la marmessoria des del 1898. La primavera d'aquell any, un dels seus administradors, el canonge Valentí Basart, assabentat del llegat de Pau Gil i animat pel desig de fer un gran bé al vell hospital, va visitar Manuel M. Sivatte. Durant l'entrevista, va exposar que no era la seva voluntat el destorbar la realització d'allò ordenat pel testador ni d'intervenir en les decisions dels marmessors, sinó el proporcionar tot l'ajut possible, amb una més gran economia i resultats molt més pràctics, atenent les necessitats que tenien els pobres de Barcelona. La qual cosa es podia aconseguir si arribaven a un acord amb Santa Creu, que ja tenia uns terrenys de més de dos milions de pams quadrats situats en un lloc molt convenient, per la qual cosa es podrien estalviar l'import del preu del solar a adquirir i els capitals es podrien invertir en la seva totalitat en la construcció d'un hospital més gran i millor moblat.¹¹ Però la marmessoria va continuar la trajectòria dictada pel testador, publicant, com hem vist, els anuncis sobre l'adquisició de terrenys.

Això no va minvar els ànims dels Administradors, que van insistir que en el cas que el projecte de Pau Gil es pogués cedir a l'Hospital de Santa Creu, estarien dis-

8. *AHSCP*, Marmessoria de D. Pau Gil, Comunicació a l'Alcaldia, 1901, doc. 5.1.

9. *AHSCP*, Marmessoria de D. Pau Gil, Oferiment de la marmessoria a Santa Creu, 1901, VI, doc. 10.

10. *AHSCP*, Marmessoria de D. Pau Gil, Còpia de tots els acords i comunicacions referents a l'Hospital de Sant Pau, 1901-1910, doc. 6, i Carta resposta acceptació oferiment, 1901, VI, dDoc. 11.

11. *AHSCP*, Govern de l'Hospital, Expedient 94, «Sobre el albeacezgo de Pau Gil (1898-1913)», 1898, X, dDoc. 2.

posats a fer un conveni que respectés totes les atribucions i iniciatives dels legataris per fer complir la voluntat de Pau Gil, i així Santa Creu tindria un camp més ampli per atendre les urgents necessitats benèfiques, assegurant l'avenir de l'obra en benefici dels pobres.

Simultàniament a les gestions dutes a terme pel canonge Basart, la Molt Il·lustre Administració de Santa Creu es va presentar al concurs per a l'adquisició dels terrenys destinats a la construcció de l'Hospital de Sant Pau, oferint uns de la seva propietat al districte de Gràcia, en concret la finca "Alegre de Baix". En sessió de 6 d'octubre, es va autoritzar al canonge Martí Robert i Gallinat per fer totes les gestions oportunes amb els legataris; l'endemà, aquest va fer l'oferta.

La finca tenia una superfície de 884.879,51 pams, i si bé no la creuava cap carrer en tota la seva extensió, una vegada oberta la Travessera de Dalt quedaria dividida en dues parts. Malgrat això, després d'oberta aquesta via i la plaça de la Creu, al límit Nord, i ampliat en deu metres els carrers del Tibidabo i del Torrent de l'Olla, l'extensió més gran seria de 617.600 pams aproximadament, 10.000 més que la sol·licitada per la marmessoria. L'Hospital oferia vendre la totalitat de la finca o els 617.600 pams, segons convingués, al preu de venda de 50 cèntims el pam quadrat, en el primer cas, i 65 cèntims en el segon.

D'una manera o altra, Santa Creu sempre havia estat present en les gestions de la marmessoria. Potser el destí anava inclinant la balança cap a la seva unió. Després de les infructuoses gestions amb la municipalitat, els legataris van fer un primer oferiment verbal als administradors de l'hospital, i dos mesos mes tard, i per escrit, un segon, amb l'acceptació definitiva d'aquests, com hem vist, seguint els acords presos en la seva Junta de 19 d'abril, que va acordar construir Sant Pau en els terrenys contigus als de la seva propietat. I en la qual Junta, a més, es va designar Lluís Domènech i Montaner per a que fes l'avantprojecte per a la construcció de l'Hospital de la Santa Creu, inclòs en el mateix l'Hospital de Sant Pau, en atenció als coneixements especials que tenia en aquesta classe de construccions; i també es va acordar nomenar una Comissió Tècnica que assessorés l'arquitecte, formada pels doctors Bartomeu Robert, Emerencià Roig i Joaquim Duran.

Una vegada consolidat el compromís, van iniciar-se les gestions per dur a terme una de les primeres condicions de Santa Creu: la permuta dels terrenys de Sarrià per altres contigus als de la seva propietat. Aquests, d'extensió 66.879,38 m², havien estat adquirits el 7 de maig de 1890 a Josep Xifré i Hamel, el qual va accedir a la venda amb la condició que fossin destinats a la construcció d'un nou hospital en substitució del de Santa Creu. La clàusula vuitena de l'escriptura de compra-venda reservava el dret del venedor a recobrar la propietat mitjançant la devolució del preu de venda, en total 253.952,29 pessetes, en cas d'incompliment del que s'havia pactat. Aquesta superfície va completar-se amb un altre terreny de 14.538,63 m², comprat a Josep Utset i Jonullà, també l'any 1890.¹²

Es van dur a terme totes les negociacions necessàries fins aconseguir permutar els terrenys de la seva propietat, situats fora de Barcelona, per altres dins de la ciutat, sense perjudici per l'Hospital de Sant Pau. Per exemple, es va demanar a l'Ajuntament que fixés l'acabament del carrer del Dos de Maig i la desviació de la

12. *AHSCP*, Recinte Hospital, Escripures (1890-1921).

Traversera Baixa de Gràcia pel carrer Claudi Coello,¹³ perquè si no no es podia autoritzar l'escriptura de permuta. Finalment, el 14 d'agost de 1901, es va signar l'escriptura entre la marmessoria i els senyors de Coll Hermanos, Sociedad en Comandita. El mes de novembre, aquesta extensió de terreny va ampliar-se amb l'adquisició, a Montserrat de Casanoves i Bonaventura Bassegoda, de dues parcel·les més; i el mes de gener, es va adquirir una tercera a Carmen Fiorns i Parés.¹⁴

Restava pendent la reanudació de les relacions amb l'Ajuntament. El 2 de desembre d'aquell mateix any, i a petició de la Junta Administrativa de Santa Creu, que volia que fos aclarida la situació, la marmessoria es dirigí de nou al consistori.¹⁵

El 13 de gener de 1902, ambdues institucions, conjuntament amb l'arquitecte Lluís Domènech i Montaner, es van reunir al despatx de l'alcalde constitucional per prendre les resolucions relatives a la construcció dels nous hospitals. Domènech va manifestar que, en primer lloc, calia procedir a l'aixecament d'un plànol general dels Hospitals de la Santa Creu i de Sant Pau, donant preferència a aquest últim perquè la marmessoria pogués començar les obres. A més, era imprescindible procedir a la limitació dels terrenys, fer desaparèixer les vies que els travessaven per poder realitzar una urbanització de caràcter general, i l'adquisició de 300.000 pams per deixar regularitzada l'àrea. Els administradors de Santa Creu van manifestar la impossibilitat de fer-se càrrec d'aquesta compra, però el senyor Sivatte es va oferir a gestionar, amb la resta de la marmessoria, el poder pagar la meitat del preu.

Poc temps després d'aquest fet, el 15 de gener de 1902, prèvia invitació a les autoritats civils i militars, Administradors de Santa Creu i la premsa diària, va ser col·locada la primera pedra de l'Hospital de Sant Pau, amb la benedicció del canonge doctor Pol, en representació del bisbe de Barcelona cardenal Casañas.

Comencen la construcció i les discrepàncies

El 27 de juny de 1902, Lluís Domènech i Montaner va mostrar els seus dissenys a la marmessoria, i el 4 de juliol, davant de la Molt Il·lustre Administració de Santa Creu, l'avantprojecte d'ambdós hospitals sota la base d'un pla únic, manifestant la necessitat de prendre un acord per iniciar les obres. En aquesta mateixa sessió es van nomenar els doctors Pere Esquerdo i Josep Góngora membres de la Comissió Tècnica, en substitució de Bartomeu Robert i Emerencià Roig, que van morir amb molt poc temps de diferència.¹⁶

Anteriorment, s'havien fet diverses gestions, com la d'oferir, d'acord amb altres propietaris, la cessió gratuïta de terrenys viables a l'Ajuntament perquè aquest dugés a terme l'obertura del carrer Coello, i la de demanar a Josep Xifré que revogués el pacte de la venda dels terrenys a Santa Creu a favor de Sant Pau.

Es van admetre proposicions per escrit pel moviment de terres i obertura de rases. De les sis presentades va ser escollida la del contractista Josep Gabriel, el

13. Actualment de Sant Antoni M. Claret.

14. *AHSCP* Terrenys que formen l'Hospital de Santa Creu i Sant Pau, 1901, carp. 1.

15. *AHSCP* Marmessoria de D. Pau Gil, Carta de la marmessoria a l'Ajuntament, 1901, XII, doc. 12.

16. *AHSCP* Marmessoria D. Pau Gil, Còpia de tots els acords i comunicacions referents a l'Hospital de Sant Pau, 1901-1910, doc. 6.

qual, el 15 de juliol de 1902, va començar les obres de l'Hospital de Sant Pau, sense que l'Ajuntament hagués fixat encara la desviació de la Travessera de Gràcia. Tot i això, a fi de regularitzar l'àrea i procedir al tancament del perímetre, durant l'any 1903 els legataris compren una casa torre amb terrenys annexes a Jaume Serra i tres parcel·les a Coll Hermanos. El mes de juny d'aquell any es va publicar la memòria de la marmessoria.

El 5 de febrer de 1904, en una reunió conjunta d'ambdues institucions, Leopold Gil, va exposar als Administradors de Santa Creu el pla a seguir per part de la marmessoria per la construcció dels pavellons, que consistia en la façana o frontispici principal de l'edifici, vuit pavellons contigus –quatre a cada costat de la via central–, i la sala d'operacions. La resposta no va ser la que esperaven: la Junta creia que el millor per a que l'hospital funcionés amb les degudes condicions i pel seu desenvolupament total era construir l'edifici central destinat a convent de germans i germanes, cuina, farmàcia i altres dependències de primera necessitat. Això els va dur a una reunió celebrada a l'Ajuntament, el 15 de març, en la que es van argumentar les raons d'ambdues parts, arribant finalment a la ratificació del primer acord. L'endemà es va publicar al *Diario de Barcelona*, la memòria descriptiva del projecte conjunt.

Malgrat tot, l'administrador de Santa Creu, Francesc de Pol, en una llarga missiva dirigida a Manuel M. Sivatte, va manifestar, d'una banda, el seu desig de canviar els acords presos, exposant els avantatges de construir l'edifici de serveis en el lloc del frontispici, amb la idea de poder traslladar el més aviat possible el vell hospital; i de l'altre, la forma d'arribar a una entesa amb aquests nous plantejaments.¹⁷

Tot plegat els porta, el 29 de març, a una nova reunió a l'alcaldia. Forçats per les raons dels Administradors, finalment els legataris van cedir a les seves previsions. Però aquesta decisió no els va deixar tranquils i van acabar demanant l'opinió a la Junta Assessora. Va ser després de sentir les seves manifestacions que van transmetre a Santa Creu la decisió de no poder complir en el que s'havia accedit, i la voluntat de seguir amb el pla inicial de realitzar les ordres de Pau Gil. Aleshores, van treure a subhasta les obres de construcció, complint les voluntats del testador, ben diferents de les que pretenia Santa Creu.

L'Administració de l'Hospital, assabentada dels fets, va respondre amb un ofici, en el que feia història dels fets i manifestava que, al separar-se els marmessors del pla traçat, s'entenia que el conveni s'havia trencat i que cada una de les entitats quedava en completa llibertat d'actuar de la forma més adient per poder fer el bé, segons els dictés la seva consciència.¹⁸

Les discussions van continuar, donant lloc a una carta de l'arquitecte Lluís Domènech i Montaner, escrita el 30 de maig, dirigida a la Molt Il·lustre Administració de Santa Creu, en la que deia que considerava desencertada i perjudicial econòmicament les deplorables vacil·lacions i discussions d'ambdues institucions, transmetent el sentir de la marmessoria de no dur a terme la construcció de l'edifici central i tornar al pla inicial, declinant tota responsabilitat pels acords presos contra el seu dictamen i el de la Junta d'Obres de Sant Pau.¹⁹

17. *AHSCP*, Marmessoria D. Pau Gil, Carta de l'Administrador Dr. Pol a Manel Mª Sivatte, 16-3-1904, doc. 28.

18. *AHSCP*, Marmessoria D. Pau Gil, Conveni entre la marmessoria i l'Hospital de Santa Creu, 1909, doc. 53.

19. *AHSCP*, Marmessoria D. Pau Gil, Carta de Lluís Domènech al Secretari de la M.I.A., 1904, doc. 34.

Aquesta Junta d'Obres, el 16 d'agost, va emetre un informe on feia un petit resum de tots els fets i estimava que les modificacions del pla proposades no podien ser admeses pels legataris, havent de prevaldre la seva opinió i responsabilitat si aquelles es duïen a terme, al ser contràries a l'esperit i disposicions del llegat, fent desaparèixer, a més, la idea d'individualitat de l'Hospital de Sant Pau –objecte de la fundació–, confonent i diluint el llegat en els fons generals de Santa Creu. A continuació, s'explicava el pla adoptat i la seva execució, aconsellant a la marmessoria que no emprengués la construcció de l'edifici central, i que seguís amb el pla convingut, sense cap retard més.²⁰

Aquell any de 1904 va ser tant llarg en discussions i enfrontaments de paraula entre les dues entitats que fins i tot es va demanar consulta a la Junta de Beneficència sobre totes aquestes divergències. Els escrits eren continus, tothom volia explicar les seves raons, i es va arribar a acudir a la premsa diària per fer-ne ressó a l'opinió pública.

El mes d'octubre, el secretari de la Molt Il·lustre Administració de Santa Creu, Sr. Morlà, en un ofici dirigit als legataris, insisteix que la divergència és resultat d'haver trencat ells l'acord de 29 de març, al·legant un dèficit que semblava més aparatós que real i que aquella administració s'havia compromès a pagar, oferint diners en efectiu i efectes, cosa que tampoc va agradar. Llavors, s'ofereix a construir els edificis que no s'arribessin amb els seus fons, i torna a posar de manifest que l'Administració manté el pacte amb integritat.²¹

La resposta no es fa esperar: el 24 de novembre, Joan Ferrer escriu que molt del tractat en diferents ocasions sobre la construcció dels hospitals havien estat converses en les quals no s'havien pres acords definitius que obliguessin cap de les parts, que els que prenia la Junta de Santa Creu no obligava a la marmessoria, i que només s'havien de complir els acords presos per les dues Juntes. Lamentava no poder complaure el seu desig per falta de capital, i s'atenien al primer acord de 15 de març, el qual, segons el seu entendre, no havia estat revocat, sino que els legataris no van trobar la forma que arribés el capital disponible per a la construcció de l'edifici central. Creu, a més, que les diferències entre ambdues institucions són, d'una banda, principalment, l'objectiu que s'ha marcat la marmessoria de desenvolupar part del projecte de Lluís Domènech i Montaner, i de l'altra, el temor de Santa Creu que li faltin recursos pecuniaris, la qual cosa, segons el judici del marmessor, i amb tot el respecte pels administradors, està completament injustificada. Per tot això, en compliment del seu deure, i instats en diferents ocasions per la Junta de Beneficència a començar les obres, acorden treure a subhasta els edificis, i com alguns d'aquests ocupen part dels terrenys de Santa Creu, demanen la seva autorització. Finalment, reitera el seu desig de poder anar en tot moment d'acord amb l'Administració de Santa Creu, i que desapareguin les diferències de criteri que puguin ser obstacle per a la realització de l'obra.²²

Després de totes aquestes reflexions, i ja al febrer de 1905, es va presentar a la secretaria de l'Ajuntament de Barcelona una instància i plànols, sol·licitant la

20. *AHSCP*, Marmessoria D. Pau Gil, Informe de la Junta Assessora de Sant Pau, 1904, doc. 39.

21. *AHSCP*, Marmessoria D. Pau Gil, Esborrany carta Secretari M.I.A. a la marmessoria, 1904, doc. 44.

22. *AHSCP*, Marmessoria D. Pau Gil, Resposta de la marmessoria a l'Administració de Sta. Creu, 1904, doc. 45.

llicència d'obres per a la construcció d'edificis destinats a l'Hospital de Sant Pau.²³

Però els administradors del vell hospital van tornar a la càrrega, i en un ofici de 21 de febrer van insistir en el menyspreu de la marmessoria al seu esforç de pagar el dèficit resultant del segon pla, esmentant que si aquella volia obrar pel seu compte no calia que hagués acudit a Santa Creu, obligant-los a fer despeses que es podien haver estalviat. Amb dures paraules, retreuen als legataris que si volien fer sense compromís amb ningú un hospital orgull de Barcelona, «Hagánlo en buena hora», però que ells no podien contribuir-hi, perquè de la manera que es projecta portaria a la ruïna l'establiment, que es preocupa només del benefici dels pobres. L'Administració conclou que a l'haver-se separat la marmessoria de pla convingut i haver començat a construir els edificis fora del pla únic, Santa Creu es veu deslligada, moral i legalment, de tot compromís, quedant així cada una de les dues entitats amb completa llibertat d'acció. Finalment, i per no posar cap impediment a l'ocupació dels seus terrenys per part de Sant Pau, no té cap inconvenient en vendre'ls-hi, per bé que si no arriben a un acord en la venda, es veurien en l'obligació de no concedir l'autorització sol·licitada, però que, en cas de arribar a un acord, aquest seria sense perjudici del pacte de l'Administració i el senyor Xifré.²⁴

Trencades les relacions, la construcció de Sant Pau va continuar, no sense la mirada atenta de Santa Creu, que va encarregar a l'arquitecte senyor Artigas que vigilés les obres i que informés de qualsevol canvi interessant. Malgrat tot, els Administradors tenien l'esperança que aquella situació acabaria aviat, ja que, trobant-se l'Hospital afectat per dues de les gran vies de reforma del casc antic de la ciutat, havien sol·licitat de l'Ajuntament que fes la valoració i indemnització dels terrenys del vell hospital, a fi de construir-ne un de nou en els ja adquirits, i poder així acceptar la donació de la marmessoria.

Preocupat per la situació existent entre ambdues institucions, i el servei que podrien proporcionar en cas que una epidèmia de còlera envaís la ciutat, el governador civil, Àngel Ossorio, va convocar una reunió conjunta per demanar explicacions. Una vegada escoltades aquestes, s'ofereix com a mediador. Després de diverses reunions, el 31 de març de 1909, davant del notari Pere Arnau, s'aconsegueix signar un conveni entre la marmessoria i la Junta Administrativa de Santa Creu.²⁵

Segons aquest conveni, la marmessoria es compromet a acabar les edificacions de l'Hospital de Sant Pau que ja s'estaven construint, i al finalitzar l'obra, lliurar-lo a la Junta Administrativa de Santa Creu perquè l'administrés com administrava el seu i el destinés a complir els fins de Pau Gil, conservant sempre el nom de Sant Pau. Per la seva part, la Junta s'obligava a acceptar la donació i destinar aquest hospital, conjuntament amb el que tenia previst construir, a acollir sis-cents cinquanta malalts. També es comprometia a començar les seves construccions tan aviat com rebés de l'Ajuntament el preu dels terrenys que havien de ser expropiats. I una vegada formalitzada la donació, tenir cura de la conservació dels edificis fins que no els poguessin utilitzar.

23. *AHSCP*, Marmessoria D. Pau Gil, Registre Ajuntament Constitucional de Barcelona, 1905, doc. 47.

24. *AHSCP*, Marmessoria D. Pau Gil, Carta dels Administradors de Santa Creu a la marmessoria, 1905, doc. 48.

25. *AHSCP*, Marmessoria D. Pau Gil, Conveni, Notari D. Pere Arnau i Ribas, 1909, protocol 237, doc. 53.

Semblava que, per fi, la raó s'havia imposat. La marmessoria va continuar la construcció de Sant Pau fins l'octubre de 1912, quan, conjuntament amb l'arquitecte Lluís Domènech i Montaner, van informar a la Molt Il·lustre Administració de Santa Creu que els edificis ja estaven enllestits i que estaven disposats a fer-ne la cessió.²⁶

Degut a l'elevada suma de diners que s'havia de pagar a Hisenda per raó de l'impost de drets reials i transmissió de béns, aconsellats pels advocats d'ambdues parts es va procedir a l'atorgament d'una escriptura de tradició o lliurament del llegat i una relació privada de totes les obres construïdes per la marmessoria.

Finalment, el 25 d'abril de 1913, Manuel M. Sivatte i Llopert i Joan Ferrer-Vidal i Soler, com executors del testament de Pau Gil i Serra, van fer lliurament a l'Hospital de la Santa Creu, i en el seu efecte als seus administradors, senyors Jaume Almenara i Comas, Josep Puig de Asprer, Francesc Muñoz i Izquierdo i Joan Vidal i Valls, dels edificis de l'Hospital de Sant Pau, inclosos en dues finques. En la primera, es trobava el Pavelló de l'Administració, dos petits edificis de reconeixement o observacions, cinc edificis d'infermeries iguals d'un pis, un altre edifici d'infermeria de dos pisos i una Casa d'Operacions Quirúrgiques de dos pisos. La segona comprenia la casa torre amb terrenys, en els que no es va construir, comprada el 1903 a Jaume Serra i situada al carrer de la Igualtat.²⁷

En el mateix acte, Manuel M. Sivatte, va fer lliurament als Il·lustres Administradors de la documentació relativa a les obres de construcció dels edificis aixecats en la primera finca, consistents en les certificacions d'obres, els rebuts dels pagaments i els resums generals dels comptes. Els pactes d'aquesta escriptura eren els mateixos del conveni realitzat davant del governador Ossorio, l'any 1909.²⁸

Amb el lliurament de l'Hospital de Sant Pau a Santa Creu culminava la llarga trajectòria que va emprendre la marmessoria. No creiem que s'hagi de culpar a cap de les dues parts de la forma de dur a terme les gestions, ambdues actuaven mogudes per un bon fi: la primera volia complir al peu de la lletra les instruccions del testador, l'altra volia preservar la funció per la qual havia estat creada cinc-cents anys abans.

26. *AHSCP*, Actes de la Molt Il·lustre Admsinistració, 1912, sessió d'11 d'octubre.

27. Actualment carrer de Cartagena.

28. *AHSCP*, Recinte Hospital, Escriptura cessió de l'Hospital de Sant Pau, 1913, Pere Arnau Ribas, protocol 344.